

SAVUNMA POLİTİKALARI KAPSAMINDA ÖZEL ASKERİ ŞİRKETLERİN İNCELENMESİ

Alper EKMEKÇİOĞLU
Hacettepe Üniversitesi

GİRİŞ

Osborne ve Gaebler'in önerdiği "girişimci devlet" modeli, piyasa odaklı Yeni Kamu İşletmeciliği (YKİ) ile katılımcılığa önem veren esnek devlet modelini bir araya getirmektedir¹. Yönetişim yaklaşımında, "piyasa-devlet karşıtlığı" yerine "piyasa-devlet ortaklığı" yaklaşımı öne çıkmıştır. Ayrıca, üçüncü bir aktör olarak toplumun da yönetim sürecine dâhil edilmesi önerilmektedir. Buna göre devlet, piyasa mantığı çerçevesinde sivil toplum kuruluşları ve özel sektörle birlikte, devlet-özel sektör-sivil toplum üçlüsünün yer aldığı yönetim sürecini oluşturmaktadır ve en güçlü aktördür. Piyasa odaklı yönetim, YKİ'deki kadar güçlü olmasa da hala etkinliğini korumaktadır. Bununla birlikte devletin rolü yeniden tanımlanmakta ve devlete daha fazla rol atfedilmektedir. Piyasa için "güçlü", "etkin" ve "esnek" devlet yapısı istenmektedir².

YKİ ve yönetim yaklaşımının yönlendirmesi doğrultusunda ABD ve İngiltere başta olmak üzere birçok ülkede devletlerin uygulamalarında değişiklikler gerçekleşmiş olmakla birlikte, savunma alanındaki uygulamalar diğer kurumlardaki uygulamalardan daha farklı bir nitelik taşımaktadır. Bu durum dış politikayla da doğrudan ilgilidir. Uluslararası ilişkilerde ülkelerin iç ilişkileri ve politikaları da önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle dış politikaya iç politikanın uzantısıdır demek yanlış olmayacaktır³. Ülkelerin savunma politikalarının en önemli aktörü olan orduların personelinin maddi motivas-

1 Aktaran, Güzelsarı, 2004; Peters, 1996:37

2 Bayramoğlu, 2002: 88,97

3 Uçarol, 2008:2

yonlardan ziyade milli duygularla hareket etmesi büyük ölçüde kabul görmüş bir durumdur. YKİ ve yönetim gibi özel sektörün kendisini kamu hizmetleri alanında aktör olarak gösterdiği yaklaşımlar çerçevesinde en temel kamu kurumlarından birisi olan orduların değerlendirilmesi şaşırtıcı ve hatta ürkütücü gelebilir. Bununla birlikte, durum göründüğünden oldukça farklıdır.

ARAŞTIRMA PROBLEMİ

Bu çalışmanın amacı, dünyada savunma sektöründe her geçen gün etkinliği ve sayısı artan özel askeri şirketlerin (ÖAŞ) kamu politikaları transferi potansiyeli açısından değerlendirilmesi ve bu değerlendirme sonucunda ÖAŞ'nin kullanımı konusunda genelde devletler ve özelde Türkiye için bazı önerilerde bulunulmasıdır. Odaklandığı sorunlar ise; devletlerin güvenlik politikalarının başlıca uygulayıcısı konumundaki orduların etkililik, etkinlik ve verimliliğinin artırılması, 21. Yüzyıl başında “vekalet savaşları” adıyla ortaya çıkan yeni paradigmaya orduların uyumunun sağlanması, zorunlu askerliğe olan bağımlılığının azaltılması ve dış politikaya yönelik askeri güç uygulamalarında devletlerin sorumluluğunun azaltılarak yönetilebilmesidir.

ARAŞTIRMA SORULARI

Bu araştırma “ÖAŞ savunma politikaları açısından etkin olarak nasıl kullanılabilir?” sorusuna cevap aramaktadır. Bu kapsamda araştırmanın alt soruları ise Şu şekilde sıralanmıştır:

a. Bir kamu politikası olarak ÖAŞ'nin kullanımı ABD, İngiltere ve Güney Afrika'da nasıl gerçekleştirilmektedir?

b. Orduların görevleri göz önüne alındığında ÖAŞ'nin faaliyetleri hangi açılardan daha etkindir?

c. Türkiye'de ÖAŞ'nin bir kamu politikası aracı olarak faaliyet göstermesi ile ilgili fırsat penceresi açılmış mıdır?

YÖNTEM

Bu çalışmada veri toplama yöntemi olarak yazılı kaynakların analizi ve konunun uzmanlarıyla gerçekleştirilen yarı-yapılandırılmış mülakatlar tercih edilmiştir. Bu kapsamda İngilizce ağırlıklı olmak üzere, konuyla ilgili Türkçe ve İngilizce kaynaklardan faydalanılmıştır. Kaynakların seçiminde alandaki temel kaynakların incelenmesine özen gösterilmiştir.

Mülakat kapsamında ise akademisyenlerden, askerlerden, iş adamlarından, bürokratlardan ve özel güvenlik sektörü yöneticilerinden oluşan 18 kişi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bunun haricinde Savunma Bakanlığına bil-

gi edinme kanunu çerçevesinde başvuruda bulunulmuştur. Yapılan mülakatların amacı, konunun Türkiye’deki uygulama düzeyini tespit etmek ve inceleme sonucunda sunulan önerilerin sağlam bir temele oturmasını sağlamaktır.

ÖAŞ’nin ABD Ordusu başta olmak üzere, İngiltere ve Güney Afrika ordularındaki uygulamaları da göz önünde bulundurularak “Yeni Kamu İşletmeciliği” ve “Yönetişim” yaklaşımları çerçevesinde incelemesi gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, ÖAŞ konusu incelenirken, bu kavramın dünya çapında yaygınlaşmasının nasıl bir politika penceresinin açılmasıyla mümkün olduğunu anlatılabilmek amacıyla Kingdon’un⁴ çoklu akımlar modeline (multiple streams model) başvurulmuştur.

YAZIN TARAMASI

Soğuk Savaş’ın ardından büyük güçlerin ordularını küçültme yoluna gitmeleri sonucu dünyada oluşan otorite boşluğu, küçük olmakla birlikte başarısız ya da çökmüş birçok devlet doğurmuştur. Soğuk savaş döneminde yapılan askeri harcamalar sonucunda elde kalan arz fazlası silahlar ve askeri personel açısından da azaltmaya gidilmiştir. Görevine son verilen silahlar ve askerler dünyaya ve özellikle de başarısız ya da çökmüş devletlerin olduğu bölgelere bildikleri işi yapmak amacıyla dağılmışlardır⁵.

Uluslararası konjonktürün talebini analiz eden işsiz askerler başarısız devletlerin talebine yönelik askeri hizmetler arz etmeye başlamıştır. Alandaki boşluğun fark edilmesiyle birlikte, ABD ve İngiltere’de neo-liberal düşüncelerin hızını arkasına alan eski ya da emekli askerler borsada işlem gören, hükümetlerin dış politikalarına uygun hareket eden yasal şirketler haline gelerek dünyanın birçok bölgesinde gizli ya da açık askeri faaliyetler göstermeye başlamıştır⁶.

ÖAŞ, sistematik bir yol ve askeri yöntemler ile güç kullanma potansiyeline sahip olan ve bu potansiyelin müşteriye transferini veya sağlanmasını içeren hizmetleri sunan, yasal olarak kurulmuş çokuluslu ticari girişimlerdir⁷. ÖAŞ, ordudan emekli olmuş askerleri kadrosuna dahil ederek ordunun daha önce yaptığı görevleri icra etmektedir. Dolayısıyla ÖAŞ devlet tarafından uygulamada öğretilen askeri tecrübe, ulusal ve uluslararası yasalar, gelenek ve görenekleri devralmıştır⁸.

4 Kingdon:1995

5 Singer, 2003: 49-50; Schreier ve Caparini, 2005:3

6 Holmqvist, 2005:2

7 Ortiz, 2007:60

8 Singer, 2009: 83; Schreier ve Caparini, 2005:32; Ortiz, 2007:61

Soğuk Savaş'ın bitiminin ardından, insanlar barışın egemen olduğu yeni bir dünya düzeni beklerken, sonuç “Batı’da barış, kalanlar için savaş” olmuştur. Çatışmaların ÖAŞ için doğurduğu fırsatlar üç başlık altında özetlenebilir:

a. Başarısız devletler ortaya çıkmıştır. Bu durum ÖAŞ’ye iş sahası yaratmıştır.

b. Büyük güçlerin kendilerini geri çekmesinin ardından yerel yöneticiler, ellerinde bulunan zayıf kuvvetlerin yetersizliği ve dış destek gelmemesi nedeniyle amaçlarını gerçekleştirmek için özel askeri endüstriye başvurmuştur.

c. Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra, ülkelerin ekonomileri “küreselleşme” adı altında uluslararası piyasalardan giderek artan oranda etkilenmiştir. Dolayısıyla sosyal problemler savaşları tetiklemiştir. Eğitimsiz, yeterli derecede beslenmemiş ve toplumsal hayattan ve refahtan dışlanmış gençler de bu savaşların ihtiyaç duyduğu insan kaynağını sağlar konuma gelmişlerdir⁹.

Şekil 1: Özel Askeri Şirketlerin Sınıflandırılması¹⁰

Şekil 1’de ÖAŞ’nin dört kategori altında sınıflandırılması gösterilmektedir. ÖAŞ’nin sınıflandırılması konusunda yazında bir uzlaşma olmamakla birlikte, Singer ve Ortiz’in değerlendirmeleri ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmada, Ortiz’in “Hizmet Spektrumu” sınıflandırmasına başvurulması tercih edilmiştir. Sınıflandırmadaki başlıkların açıklamaları şu şekildedir:

a. Askeri Hizmet Tedariki Şirketleri: Uzmanlar vasıtasıyla ya da savaştaki birliklerin komuta ve kontrolünde, asıl muharebe sahasının ön cephesinde ihtiyaç duyulan hizmetleri temin etmektedir.

b. Askeri Danışmanlık Şirketleri: Danışmanlık ve eğitim faaliyetleri ile müşterilerinin elindeki gücün yeniden yapılandırılmasını sağlayan şirketlerdir.

c. Askeri Destek Şirketleri: Lojistik, istihbarat, teknik destek, tedarik, taşımacılık, mayın temizleme, keşif ve gözetleme ve bakım gibi ikinci planda yer alan sektörlerde hizmet veren şirketlerdir.

9 Singer, 2003:51

10 Ortiz, 2007: 59

ç. Özel Güvenlik Şirketleri: Güvenlik yönünden istikrarsız veya çatışmaların olduğu bölgelerde; devletlere, şirketlere ve hükümet dışı kuruluşlara koruma, danışmanlık ve eğitim hizmetleri veren şirketlerdir.

BULGULAR

Bulgulara kaynaklık eden birçok veri olmakla birlikte, ABD, İngiltere ve Güney Afrika'da kurulmuş olan ÖAŞ, bu devletlerin ÖAŞ'ye yaklaşımı ve faydalanma biçimleri bu çalışmanın değerlendirmelerine temel kaynak teşkil etmektedir.

Tablo 1: Irak ve Afganistan'da ÖAŞ Personeli (2011 Mart)¹¹

ABD (Mart 2011)	ABD Vatandaşları	Üçüncü Ülke Vatandaşları	Yerel Halk	Toplam
Afganistan	20.413	23.537	46.389	90.389
Irak	18.393	36.523	9.337	64.253
Toplam	38.806	60.060	55.726	154.592

Tablo 1'de ABD askerlerinin çekilmeye başlaması sonrası 2011 yılı Mart ayında ABD Savunma Bakanlığı'nın işgücünün %50'den fazlasını ÖAŞ personelinin oluşturduğu gösterilmektedir. Aynı dönemde Afganistan'da 100.000 ve Irak'ta 50.000 ABD muvazzaf askeri (görevdeki asker) bulunmaktaydı. **Günümüzde ABD ve İngiltere'nin yaklaşımı aynı şekildedir.** Araştırmanın temel bulguları, maddeler halinde şu şekilde özetlenebilir:

a. ÖAŞ ile ilgili kamu politikası aktörleri; ulus devletler, şirketler, hükümet dışı kuruluşlar ve Birleşmiş Milletler'dir.

b. Şiddet kullanımı devletlerin tekelinden çıkmaktadır. Dünyada siyasi ve ekonomik alanda hâkim konumdaki devletler, savaşları özelleştirme ve vekil kullanma (taşeronlaşma) eğilimindedir. Dolayısıyla, ÖAŞ kullanımı ile savaşlarda ve çatışmalarda yeni bir kuvvet çarpanı ortaya çıkmıştır.

c. ÖAŞ, siyasi ve uluslararası hukuk açısından çekinceler sebebiyle kamu politikası aktörlerinin gerçekleştiremediği askeri faaliyetleri yerine getirmektedir (Pickering ve Kisangani, 2009:593). Örneğin; Türkiye, Irak'ta bulunan Başika Kampı'na ordu birlikleri yerine Türkiye'de kurulduğu ve milli olduğu kabul edilen bir özel askeri şirketi göndermiş olsaydı, Irak Hükümeti Birleşmiş Milletler'e Türkiye'yi şikâyet edemeyecekti.

d. ÖAŞ'lerin askeri tecrübesi, farklı orduların ve aktörlerin yapılarını bilmeleri nedeniyle birçok devletin ordusunun tecrübesinden daha fazladır.

11 Mc Lean ve Archie, 2011; ABD Savunma Bakanlığı

a. Uluslararası alanda ÖAŞ hakkında yasal düzenlemeler etkin seviyede değildir. Birleşmiş Milletler düzenleyici girişimlerde bulunsa da büyük devletler bu şirketlerin hareket alanlarının kısıtlanmasına sıcak bakmamaktadır. Özel askeri sektöri düzenleyebilecek en etkili güç, devletlerdir. Devletlerin, yasaları ve kurumsal yapıları vasıtasıyla bu yeni oluşumu düzenlemeleri gerekir.

b. ÖAŞ'lerin aktörler tarafından tercih edilme nedenleri; vekillik, profesyonellik, ekonomiklik, süratlilik, istihbarat desteği, sorumluluktan kurtulma, kaynakların verimli kullanılması, eski askeri personelden oluşması olarak değerlendirilmektedir.

c. 1990-2007 yılları arasında gerçekteşen 296 siyasi istikrarsızlığın 195'inde askeri müdahale gerçekteşmiştir. Bu müdahalelerin sadece %39'unda ordu birliklerin kullanılırken müdahalelerin %24'ünde sadece ÖAŞ'ler ve %37'sinde ise hem ordu hem ÖAŞ'ler bir arada kullanılmıştır.

d. 2001-2011 yılları arasında Irak ve Afganistan'da ABD Ordusu'nun toplam asker zayıatı 5.941'dir. Aynı dönem içerisinde ÖAŞ personelinin zayıatının toplamı ise 2.300'dür. Dolayısıyla zor durumda ÖAŞ personelinin mücadeleden kaçınacağı tezi doğruyu yansıtmamaktadır¹².

KAMU POLİTİKASI AÇISINDAN SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Öneriler, ÖAŞ'yi kamu politikalarında bir aktör olarak kullanacak veya bu alanı düzenleyecek devletlere yöneliktir. Değerlendirmeler ve öneriler, ÖAŞ'nin kurulduğu ülkede ve milli olduğu kabul edilerek yapılmıştır. Savaşın bu yeni aktörünü; tanımak, uygulamalarını devletlerin dış politikasına uygun şekilde yasal olarak düzenlemek, güvenlik politikaları bakımından bu şirketlerin her türü için ayrı fayda-zarar analizi yaparak, ayrı ve farklı değerlendirmeler yapmak gerekmektedir. Bu değerlendirmelerde; siyasi maliyet, ulusal güvenlik, ekonomik maliyet ahlakilik/yasallık başlıklarına ölçüt olarak başvurulmalıdır.

a. Devletler İçin Öneriler

Devlet düzenlemesi yasaklayıcı değil, denetleyici (ABD ve İngiltere) olmalıdır. Güney Afrika Hükümeti'nin politikasına benzer şekilde, ÖAŞ'nin varlığının ve faaliyetlerinin devlet çıkarlarına uygun olmadığının düşünülmesi ve yasaklayıcı yasal düzenlemeler yapılması, bu şirketlerin merkezlerinin başka ülkelere taşınmasına neden olmuştur. şirketler, diğer ülke lisansı ile faaliyetlerini sürdürmekte ve yasaklama getiren devletin kontrol ve denetiminden çıkmaktadır. Güney Afrika vatandaşlarının oluşturduğu ÖAŞ, başka devletlerden

çalışma lisansı olarak Irak ve Afganistan gibi ülkelerde faaliyet göstermektedir. Devletlere öneriler şu maddelerle özetlenebilir:

a. ÖAŞ'nin, kullanımını etkin şekilde denetim kabiliyetine sahip olan güçlü devletlere, dış politikasını başka ülkede uygulama ve ordusunun etkinliğini artırma bakımından fayda sağlayacağı değerlendirilmektedir. Düzenli orduların dış politika bakımından riskli ve maliyeti yüksek kimi faaliyetlerinin ÖAŞ'ye devri ile daha etkin ve az risk içeren sonuç alınması öngörülmektedir. Başarısız devletler açısından ise ÖAŞ kullanımı, devlet otoritesini paylaşma riskini taşımaktadır. Örneğin; Sandline International şirketinin Sierra Leone Branch Heritage Group ile ilişkisi bu duruma örnek teşkil etmektedir.

b. Büyük ordular, ikincil görevlerini ÖAŞ'ye devretmekle (sözleşme ile) daha fazla muharip kadrolu personel istihdamı sağlayabilir. Ayrıca ÖAŞ, ordu personeline mesleğini icra edebileceği alternatif bir faaliyet sahası doğurmaktadır. Bu sahada nitelikli personele talep daha fazla olacağından; görevli personel, kendisini yetiştirmek için ordudaki faaliyetleri esnasında daha azimli olacaktır. Bu kapsamda, orduların sosyolojik, kültürel ve geleneksel yapıları, bu şirketleri oluşturan personelin faaliyetlerindeki hareket tarzını doğrudan etkilemektedir.

c. 21. Yüzyıl'da savaşlar, 19. Yüzyıl öncesindeki gibi tekrar bireysel becerilerin ve tecrübenin önem kazandığı bir paradigma dönüşümü yaşamaktadır. Görevdeyken muharebe tecrübesi yaşamış personel sayısının artırılmasına ve bu tür personelin ordu içerisinde ya da sonrasında şirketler bünyesinde ya da başka yöntemlerle mümkün olduğunca uzun süre faaliyet göstererek tecrübesinden faydalanılmasına imkân tanınmalıdır. Böylece tartışma konusu olan zorunlu askerlik modelinin yerine, yeni ve daha etkili bir alternatif ortaya konulabilir.

d. Lojistik desteğin konuşlanma hızı artırılabilir. ABD Ordusunun 1990 yılında Irak'ta Çöl Kalkanı Harekâtı'nda 73.000 kişilik Ordu Yedek Gücü, harekâtın başlamasından 200 gün sonra bölgeye ulaşabilmiştir. 2003 yılında Irak'a Özgürlük Harekâtı'nda benzer sayıdaki kuvvet 158 günde bölgeye ulaşmıştır. LOGCAP (Özel Askeri Lojistik Destek Programı) destek programı sayesinde, askeri destek şirketleri vasıtasıyla bu süre 15 güne kadar indirilebilmiştir.

e. Sektörün etkin denetimi sayesinde; ÖAŞ faaliyetlerinden kaynaklanan mali kayıp, işlevsel yetersizlik, bağımlılık ve dış politikaya aykırılık riskleri azaltılabilir. Sözleşmeleri yapacak uzman personele sahip olunmaması veya sözleşmelerin denetim ve kontrolünün yeterince gerçekleştirilmemesi, ÖAŞ'nin kullanımının beklenenden daha fazla maliyete yol açmasına ya da daha kalitesiz hizmet alınmasına sebep olabilir.

f. BM Güvenlik Konseyi Paralı Askerler alışma Grubu, ÖAŞ'nin uluslararası alandaki faaliyetlerinin düzenlenmesi amacıyla devletlerin ulusal yasalarını oluşturmasına yol gösterecek bir örnek taslak hazırlama gayretindedir. BM, ulusal yasal düzenlemelerin yapılmadan ÖAŞ'nin faaliyetlerinin kontrol altında tutulmasının mümkün olmadığını düşünmektedir.

g. Ulus devletler; değişen, karmaşıklaşan ve özelleşen yeni muharebe ortamına bir an önce uyum sağlamalıdır. Devletlerin ÖAŞ'yi kullanarak beraber hareket etmesi gerekip gerekmediğini ve bu şirketlerin kendisine karşı kullanılması durumunda uygulayacağı hareket tarzını belirleme zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

h. atışmaların ve istikrarsızlığın olduğu bölgelerde, başka bir devletin duruma müdahil olmasını ve etkinliğini artırmasını sağlayacak kritik hususlardan bir tanesi de o devletin askeri varlığı ve fiziki olarak müdahale edebilme gücüdür. ÖAŞ bu gücü devletlere gizli ya da açık bir şekilde verebilir.

i. ÖAŞ'nin kullanımı büyük devletlere sömürgeciliğin yeni bir uygulanış biçimini gerçekleştirme fırsatı da sunmuştur. Bu yaklaşıma göre, başarısız ya da çökmüş devletler büyük devletlerden ve uluslararası kuruluşlardan yardım istemektedir. Yardım sağlayan devletler kurtarıcı olarak gelmekte ve başarısız ya da çökmüş devletin yer altı kaynaklarını ve diğer zenginliklerini kullanmaktadır. Görünüşte her şey masumdur. Bununla birlikte, ÖAŞ'nin faaliyetlerinin hem bağlı olduğu devlet, hem şirket, hem de faaliyet gösterilen başarısız ya da çökmüş devletin çıkarılarının gözetilerek gerçekleştirilmesi de mümkündür. Devletlerin ve şirketlerin soruna yaklaşmadaki iyi veya kötü niyetleri, problemin ele alınışında belirleyici olacaktır.

j. Devletler ÖAŞ'nin kendisine karşı kullanılma ihtimalini değerlendirir-melidir. Böyle bir durumda, çatışma bölgesindeki güç dengeleri değişebilir.

k. ABD'de uygulamada olan "Uluslararası Silah Akışını Önleme Yasası" (ITAR) hem silah hem de hizmet akışını kontrol altında tutmaktadır. Böyle bir yasaya sahip olmayan devletler, hem silah hem de hizmet ithalat ve ihracatını düzenleyecek bir yasa oluşturmalıdır.

l. ÖAŞ'nin faaliyetlerinin devletin dış politikasıyla uyumlu olmasını sağlamak, bu faaliyetleri denetim altında tutmak maksadıyla "Dışışleri Bakanlığı" veya "Savunma Bakanlığı" atısı altında, "Savunma Sanayi Ticaretinin Kontrolü'nden Sorumlu Dışışleri/Savunma Bakanlığı Müsteşarlığı" benzeri bir birim oluşturulması gerekmektedir.

m. Yeni ÖAŞ'nin kurulması, bağlı olduğu devletin uygun bulduğu takdirde bu durumu onayladığını gösteren akreditasyon belgesi vermesine bağlan-

ması gerekmektedir. Devlet, şirketin milli çıkarlara hizmet edeceğinden emin olmak zorundadır.

n. ÖAŞ'nin kurulmasından sonra dış güçler tarafından milli menfaatlerden saptırılmasına karşı tedbir almakta fayda bulunmaktadır. Şirketlerin borsada faaliyet göstermesi ve SPK benzeri bir kuruluş denetiminde olması bu açıdan değerlendirilebilir.

o. ÖAŞ'nin sözleşme yapmak istediği her devlet ya da aktör için ilgili müsteşarlıktan izin alma zorunluluğu getirilmelidir. Böylece maddi kazanç isteğiyle, ÖAŞ'nin milli menfaatlere aykırı davranışlarda bulunması önlenmiş olur.

p. ÖAŞ'nin, bağlı olduğu devletin sınırları içerisinde kendisine ait silah bulundurmasına izin verilmemelidir. Silah teminini, faaliyet göstereceği devletten ya da aktörden temin etmelidir. Temin edilen silahları, görevinin bitmesine müteakip bağlı olduğu devlete getirememelidir. İhtiyaç duyduğu eğitimi, devletin belirlediği yerde (askeri birliklerde) ve belirlediği esaslar dâhilinde yerine getirmelidir. Eğitimin sonunda birlik dışına silah veya askeri teçhizat çıkartılmaması güvence altına alınmalıdır.

q. Belirli bir miktarın üzerindeki sözleşmelerde ABD Kongresi'nin bilgilendirilmesi uygulamasının ABD'de etkin uygulanmadığı ve kolay yollarla alt edildiği göz önünde bulundurularak ÖAŞ uygulamalarının meclis denetimine hangi hallerde açılması gerektiği değerlendirilmelidir.

r. ÖAŞ'nin özellikle yurt dışındaki her faaliyetinden sonra mali ve operasyonel rapor hazırlaması sağlanmalıdır.

s. Şirketlerin sözleşmelere göre hareket etmesini sağlamak üzere etkin kontrol ve denetim mekanizmaları kurulmalıdır. İşlem maliyeti kısmen artsa da genel maliyete göre düşük olacaktır. ABD'de her tümene iki sözleşme denetçisi subay tahsis edilmiştir.

t. ÖAŞ'ler arasındaki rekabetin fazlalığı, sözleşme maliyetinin düşmesine ve profesyonelliğin artmasına sebep olacaktır. Piyasayı tekel yapıdan kurtarmak gereklidir.

u. ABD'nin Sivil Lojistik Artırma Programı (LOGCAP) incelenmelidir. Ayrıca, sözleşmelerin beklenen tavan maliyeti aşacağı değerlendirildiğinde, ordunun kendi imkânları ile aynı görevi devam ettirebilecek yeteneğe sahip olması sözleşmelerin maliyetini devlet lehine düşürecektir.

v. Yasal tedbirlerin haricinde, bireysel olarak insan hakları ihlali yaptığı tespit edilen ÖAŞ personelinin aynı sektörde faaliyet gösterebilmesinin önüne

geçilmelidir.

w. Orduların muharebe hizmet destek görevlerinin önemli ölçüde siviller tarafından yerine getirilmesi; etkinliği, verimliliği ve profesyonelliği artıracaktır. Bununla birlikte, öncelikle karma sisteme geçiş sağlanmalıdır. Böylece uygulamadaki sorunların çözülememesi halinde eski sisteme dönüş mümkün olacaktır.

x. Ordu personeli için emeklilik sonrası yeni ve oldukça kazançlı bir iş sahası ortaya çıkacağından, bu durum akıllı ve teknik düzenlemelerle aynı personelin görevdeyken ordunun performansını artıracak şekilde motive olmasını sağlayacak bir işleyişle uygulanabilir.

y. Orduda bulunan kaliteli personelin ÖAŞ'ye geçmesinin şartları ordu tarafından belirlenmelidir. Kısmen ordu personelinin ekonomik ve sosyal haklarının artırılması sağlansa da ÖAŞ ile bu konularda mücadele etmek kolay olmayacağından dolayı, devlet ÖAŞ'ye geçmek isteyen personelle ilgili ordunun muhtemel personel kaybını göz önünde bulundurarak düzenleme yapmalıdır.

z. Ordu personeli ile ÖAŞ personeli arasındaki ilişki ve emir-komuta yapısı belirlenmelidir. Taktik, operatif ve stratejik seviyede kontrol ve koordinasyon gereklidir. Hatta koordinasyon açısından askeri harekâtlarda karşılaşılabilecek aksaklıkları en aza indirmek için harekâta rol alacak olan ÖAŞ de planlama ve tatbikat süreçlerine "bilmesi gereken prensibi" kapsamında dâhil edilmelidir¹³.

b. Türkiye İçin Öneriler

İçinde bulunduğu coğrafî konum itibariyle Türkiye, halen var olan 13 çatışma bölgesinin 11'ine yakın bulunmaktadır. Kendi coğrafyasında yaşananlara Türkiye'nin sessiz kalması ve yönlendirici bakımdan müdahil olma girişiminde bulunmaması mümkün değildir. Ayrıca ABD ve İngiltere'nin ÖAŞ vasıtasıyla bu bölgelerde yürüttüğü faaliyetlerin boyutu daha önceki bölümlerde açıklandığı üzere oldukça fazladır. Dolayısıyla ABD, İngiltere ve Türkiye resmi olarak bölgedeki sorunlara müdahil olmazken ABD ve İngiltere ÖAŞ (özellikle askeri danışmanlık şirketleri ve ÖGŞ) vasıtasıyla bölgede var olmakta, istihbarat ihtiyaçlarını karşılamakta ve yönlendirici rolü oynamaktadır.

Bununla birlikte, çatışma bölgelerinin çoğunlukla müslüman coğrafyada gerçekleşmesi; ABD ve İngiliz hükümet dışı örgütlerinin ve şirketlerinin bölgedeki varlıklarını her geçen gün daha problemlili hale getirmektedir. Uluslararası hükümet dışı örgütlere güvenlik anlamında risk analizi ve veri desteği sağlayan Uluslararası Hükümet Dışı Güvenlik Örgütü (INGO) verileri, faaliyet

gösterdikleri 9 ülkede 2015 yılı içerisinde hükümet dışı örgüt personelinin dâhil olduğu 1116 olayda 100 ölüm, 192 yaralama, 140 kaçırma durumun meydana geldiğini göstermektedir (INGO, 2015). Türkiye bu anlamda Ortadoğu ve Afrika’da hem dini hem de tarihsel bağlarından ötürü daha rahat faaliyet gösterebilecek durumdadır. Bölge insanının, Türkiye’nin hükümet dışı örgütleri gibi Türk ÖAŞ’sini kabul etmesi daha kolay olacaktır. Bu nedenle uluslararası alandaki gerekliliklerin karşılandığı ve Türkiye’deki toplumun ve ordunun sosyal yapısıyla harmanlandığı bir “Türk Tipi ÖAŞ” kavramı geliştirilmelidir. ABD ve İngiliz ÖAŞ’si gibi sömürgeci ve Güney Afrika şirketleri gibi yasadışı olmadan; faaliyet gösterdiği bölgede, devletlerle ekonomik bağ ve halklarla gönül bağı kurabilecek bir “Türk Tipi ÖAŞ” oluşturulmalıdır. Türkiye’nin askeri alandaki tecrübesi, pazar ihtiyacı ve tarihsel bağların doğurduğu olumlu hava Afrika ve Ortadoğu’da bu sektörde pazar oluşturma açısından bir fırsat penceresinin açılması sonucunu doğurabilir. Güçlü devlet olabilmenin yolu sadece yerel değil, uluslararası sahada da etkin güçler oluşturabilmekten geçmektedir.

Bunun yanında, bu çatışmalarda ya da istikrarsızlıklarda Türkiye’nin siyasi söylemlerin yanı sıra aktif olarak nasıl rol alabileceği bir problem sahası oluşturmaktadır. Büyük ülkelerin soğuk savaş sonrası süreçteki istikrarsızlıklara müdahaledeki isteksizliği gibi, Türkiye de personelini doğrudan kendi devletini ilgilendirmeyen ya da kamuoyunun bu yönde düşündüğü bir ortamda istikrarsız bölgeye göndermesiyle oluşacak muhtemel personel zayıfının yaratacağı siyasi maliyeti göze alamayacaktır. Oysa ÖAŞ, devletin bu taleplerini sözleşme dâhilinde yerine getirebilmektedir. Devletlere öneriler başlığı altında da belirtilen ÖAŞ’nin devletlerin sahip olduğu uluslararası kısıtlamalara (insan hakları sözleşmeleri hariç) sahip olmaması, bu şirketlerin ülke dışında da kullanımını kaçınılmaz duruma getirmektedir. ABD ve İngiltere gibi sektörün öncüsü olan devletlerin bu şirketleri ordunun faaliyet alanlarında etkin bir şekilde kullanması, ordular için yeni bir “kuvvet çarpanı” ortaya çıkarmaktadır. Orduların siyasi maliyet dolayısıyla gerçekleştirilmesi oldukça riskli olan eylemleri bu şirketlerin gerçekleştirilmesi ve deşifre olduklarında devletlerin sorumluluğu inkâr edebilme mesafesinin olması oldukça önemli bir ÖAŞ’yi tercih sebebidir.

Türkiye’nin uluslararası ilişkilerdeki bu yeni oluşuma çıkarları açısından duyarsız kalması mümkün değildir. Örneğin; Irak hükümeti Türkiye’nin Musul’a birlik yerleştirmesini BM’ye şikâyet edebilirken, hükümet dışı veya gayri resmi aktörlerden olan terör örgütlerinin Irak’ın önemli bir kesimini elinde bulundurmasına karşı bir çözüm bulamamaktadır. Siyasi maliyetin yüksek olacağı kritik durumlarda ÖAŞ’nin kullanımı anahtar rolünü oynayabilecektir.

Türkiye Musul'un Başıka bölgesine, o bölgedeki kuvvetleri eğitmek için kendisine başvuran aktöre görevdeki resmi askerini göndermek yerine Türkiye'de var olacak ÖAŞ'yi adres gösterseydi, Irak hükümeti BM'ye başvursa da sonuç alamayacak ve uluslararası baskı bu kadar kuvvetli olmayacaktı. Nitekim ABD'nin Hırvatistan'ın eğitim alma talebine bulduğu çözüm bu şekilde gerçekleşmiştir.

Dönemin Katar Büyükelçisi Ahmet DEMİROK'un açıkladığı üzere, ABD'nin bölgeye ilgisinin azaldığı dönemde, Türkiye'nin aktör olarak daha aktif politika izleyeceği anlaşılmaktadır. Örneğin, iki ölke arasında 2014 yılında imzalanan anlaşma çerçevesinde, Türkiye Ortadoğu'da ilk askeri üssünü Katar'da açmaktadır¹⁴. Aynı bölgede, aynı esaslar çerçevesinde başka askeri üslerin açılabilieceği düşünöldüğünde TSK'nın personel sayısı açısından ABD Ordusu'nda olduğu gibi problemler yaşaması muhtemeldir. ÖAŞ'nin değerlendirilmesinde bu husus da göz önüne alınmalıdır.

İkinci olarak; Türkiye'de zorunlu askerliğe bakış açısının değermesi, üniversite mezunlarının askerliğini kısa dönem yapması gibi etkenler personel temin politikasının aynı kalamayacağı sonucunu doğurmuştur. Ayrıca, AİHM'deki davalarda zorunlu askerlik konusunda alternatif çözümler üretmesi konusunda Türkiye için tavsiye niteliğinde kararlar verilmesi, sözleşmeli statüsünde çalışmış ve tecrübe kazanmış personelin başka iş alanlarına kaymasının önlenmesi gibi sebepler ÖAŞ'nin Türkiye'de (milli olmaları şartıyla) faaliyet göstermesine imkân hazırlamaktadır.

Son olarak, ÖAŞ konusunda yasal düzenlemeler hızla gerçekteştirilmelidir. Bu kapsamda şu düzenlemeler örnek teşkil edebilir:

- ABD'deki Yurt Dışı Askeri Yargılama Yasası (ABD)
- Standart Askeri Yargılama Yasası (ABD)
- Yabancıya Haksız Muamele İddiaları Yasası (ABD)
- Yurt Dışı Sivil Yargılama Yasası (ABD)
- Yeşil Kitaplar (İngiltere)
- Güney Afrika'daki Paralı Askerlik Faaliyetinin Yasaklanması ve Silahlı Çatışmaların Olduğu Ölkedeki Faaliyetlerin Düzenlenmesi Beyannamesi

c. Çoklu Akım Yaklaşımı

Türkiye açısından, Kingdon'un ortaya koyduğu çoklu akım yaklaşımı çerçevesinde, askeri hizmet tedariki şirketlerinin haricinde, ÖAŞ'nin sınıflandırılmasındaki diğer üç tür için politikası penceresinin açılabilceği değerlendirilmektedir. Bu konudaki düzenlemelerin, sadece baskı gruplarının etkisiyle politikacıların ajandasına kendi çıkarlarını gözeterek şekilde girmesinin sağlanmaları güvenlik politikaları bakımından riskler yaratabilir. Bu nedenle konunun akademisyenler, bürokratlar, araştırmacılar tarafından incelenmesi ve olgunlaştırılması sürece katkı sağlayacaktır. Kingdon'un (1995) konuyu daha ileri taşıdığı çöp kutusu (garbage can) yaklaşımına göre, değerlendirilen fikirlerin kaybolmadan varlığını devam ettirmesi için üç temel özellik gerekmektedir:

a. Teknik uygunluk ya da uygulanmasının mümkün olması: Bu madde değerlendirildiğinde; ABD, İngiltere, Güney Afrika gibi ülkelerin günümüzdeki ÖAŞ'nin idare edilmesine yönelik deneyimleri diğer ülkelere ışık tutabilecek niteliktedir.

b. Yönetimin değerleri ile uyum içerisinde olmalıdır: Uygulamada YKİ uygulamalarının dünyada ve Türkiye'de bu kadar etkin kullanılması, kamu sektörünün tüm kuruluşlarının işleyişinin bir bölümünde (temizlik firmalar, özel güvenlik) özel sektörün görev alması, yönetimin ÖAŞ'ye olumlu yaklaşabileceğinin bir belirtisidir.

c. Gelecek kısıtlamaların öngörülmesi: Modern anlamda ÖAŞ'nin ortaya çıktığı 1990'ların başından itibaren, muhtemel problemlerin önemli bir kısmı ortaya çıkmıştır ve buna yönelik çözümler bulunmuştur. Ortada bir gerçek bulunmaktadır ki büyük devletler (ABD, İngiltere, Rusya) bu tür şirketlerden özellikle dış politikasında yararlanmaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemden günümüze bu yaklaşımdan vazgeçmemiştir.

Türkiye'de bu konuda farkındalık yaratmak, hem dış politika hem de bu tür şirketlerin etkin denetimini sağlayacak düzenlemeler oluşturmak bakımından önem taşımaktadır. Kingdon'un yaklaşımında yer alan nedenlerden "hükümet programlarının uygulama sonuçlarının ortaya çıkması ya da yeni kamusal problemlerle mevcut yapı ve işleyişle başa çıkılamayacağına anlaşılması" gerekçesiyle konunun gündeme alınması gerekmektedir. Ayrıca bu çalışma, Kingdon'ın (1995) politika penceresinin açılması için gerekli gördüğü problem akımı, kamu politikası akımı (alternatiflerin geliştirilmesi, yeni fikirler, tartışma, sentez vb.) ve siyaset akımı çerçevesinde, problem akımı ve kamu politikası akımı aşamasına katkıda bulunma düşüncesini taşımaktadır. Çalışmanın, bu konuda politika penceresinin açılması sürecine öncülük etmesi beklenmektedir.

SONUÇ

Teknolojinin baş döndürücü bir hızla gelişmesi, ordularda personel sayısından ziyade personelin niteliğinin ön plana çıkmasına sebep olsa da nitelikli ve savaşabilecek personel sayısı ihtiyacı Vietnam, Irak ve Afganistan'daki gelişmelerle birlikte önemini artırmıştır. Bu bölgelerdeki asimetrik savaşta teknolojinin üst seviyede kullanımına rağmen istenen sonucun alınmaması, etkinliğinin sorgulanmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla hem teknolojik gelişmelerin yakından takip edilmesi ve ordularda uygulanması hem de personelin sayısının azaltılmasından çok nitelikli muharip personel sayısının artırılması gerekmektedir.

Bu amaçla iki yöntemin uygulandığı görülmektedir. Bunlardan sadece birisi ya da her ikisi uygulanabilir. Birinci yöntem, bir planlama dâhilinde genel mevcut içerisindeki muharip olmayan personel sayısının azaltılarak, yerine daha fazla muharip personel alınmasını öngörmektedir. Bu yöntem ile muharip olmayan personelin çalıştığı alanlarda oluşacak ihtiyaın ise özel sektör tarafından karşılanabileceği değerlendirilmekte ve uygulanmaktadır. Bu nedenle orduların muharebe hizmet desteğinin sağlanmasına yönelik askeri hizmet desteği sektörü ortaya çıkmıştır.

İkinci yöntem de eldeki muharip personel sayısının askeri danışmanlık şirketleri ve özel güvenlik şirketleri kullanılarak artırılmasıdır. Bu yöntemde, ordunun hizmetlerinden "temel hizmet" olan muharebe etmek haricinde olmakla birlikte, muharebe alanına yakın tüm hizmetlerde özel sektörden destek almak öngörülmektedir. Bu tür şirketlerin faaliyetlerinin askeri tedarik şirketlerinin faaliyetlerinden farkını oldukça ince bir çizgi oluşurmaktadır. Dolayısıyla askeri hizmet tedariki olarak adlandırılmaktansa askeri danışmanlık şirketi ya da askeri hizmet destek şirketi olarak faaliyet göstermek hem şirketler hem de devletin kullanımı açısından daha uygun olmaktadır. Her iki yöntemde de esas olan ordudaki muharip personel sayısını artırmaktır.

AŐ'nin tüm hizmetlerinde personelin görev yaptığı sürece ücret alması, hızlı reaksiyon süresi, profesyonelliği, eski askeri personelden oluşması; devletlerin, şirketlerin, hükümet dışı örgütlerin ve uluslararası kuruluşların AŐ'yi kullanmasına özendirici nedenler teşkil etmektedir. Uluslararası alandaki AŐ ile ilgili düzenleme eksikliği ise büyük devletlerin kullanımını motive edici hususların başında gelmektedir.

AŐ ile ilgili düzenleme eksikliğinin tüm çalışmalarda vurgulandığı ve ele alındığı görülmektedir. Bununla birlikte, kendisini kullanan aktörler açısından faydaları belirgin bir şekilde görülürken zararları sadece insan hakları ile ilgili iddialar çerçevesinden ele alınmaktadır. Bu açıdan da Irak'ta ortaya

konulan iki olay esas olmak üzere, birkaç olay haricinde önemli bir kanıt henüz ortaya koyulamamıştır. Öyle ki, bu iki olaydan birisi olan Ebu Garip cezaevinde yaşananlarda ÖAŞ askerleri kadar ABD Ordusu askerleri de suçlanmıştır ve 372. Askeri Polis Bölüğü'ne bağlı 7 asker eylemleri nedeniyle ceza almıştır¹⁵. Dolayısıyla meydana gelen sadece bir olay ÖAŞ'nin insan hakları aleyhindeki uygulamalarına ilişkin iddialara temel teşkil etmektedir. En doğru değerlendirmenin yolu ABD Ordusu ile ÖAŞ'nin aynı dönemler içerisindeki insan hakları ihlallerinin karşılaştırılmasından geçmektedir. ÖAŞ'nin olumlu yanlarının olumsuz yanlarına karşı büyük üstünlüğü olduğu çalışma içeriğindeki incelemede ortaya çıkmaktadır.

Birleşmiş Milletler'in paralı askerlik gibi yasallığı problemlili bir yapının önüne geçmek için yaptığı çalışmaların devletlerin sahiplenmediği paralı askerliğin önüne geçmekte etkisiz kalması, ÖAŞ ile ilgili ABD ve İngiltere gibi devletlerin başını çektiği bir uygulamanın önüne geçmekte ne kadar başarılı olacağı hakkında derin şüpheler bulunmaktadır. BM'nin de son dönemlerde ÖAŞ'nin önüne geçme stratejisini bırakıp nasıl düzenleneceği sorusuna cevap aradığı görülmektedir. Bununla birlikte, ÖAŞ'nin devletler açısından dış ilişkilerde bir boyutuyla vekil rolünü oynaması BM'nin işini daha da zorlaştırmaktadır. BM Güvenlik Konseyi'nin bu konu hakkında çalışmak üzere kurduğu çalışma grubu da aktörleri bir araya getirerek uzlaşma sağlanacak bir uygulamayı ortaya çıkarma gayretindedir. Bu konuda BM'nin konu hakkında düzenleme yapmasını hızlandıracak en önemli husus, ÖAŞ'nin insan hakları alanında sıkça ve kamuoyuna yansiyacak şekilde ihlaller gerçekleştirmesidir. ÖAŞ'nin ise bu durumun farkında olduğu ve sektörün kendi içerisinde oluşturduğu davranış kurallarına sıkıca bağlı hareket ettiği görülmektedir.

Dünyadaki gelişmeler ÖAŞ'nin günümüzde geçici değil, kalıcı olacak bir aktör olarak değerlendirilmesini gerektirmektedir. Devletlerin bu yeni yapının farkına varıp aktörün özelliklerini analiz ederek savunma anlayışına ve planlarına dâhil etmeleri gerekmektedir. Bu aktörle yüzleşmekten ne kadar geri kalınırsa o derece zayıf kalınmış demektir. Muharebe esnasında ÖAŞ ile tanışmaktansa öncesinde tanıyıp düşman imkân ve kabiliyetleri açısından değerlendirmeye almak muharebenin seyri açısından faydalı olacaktır.

ÖAŞ'nin kullanımının hem kendisini kiralayan büyük devletlere hem de başarısız devletlere katkıları olduğu anlatılmıştır. Başarısız devletler soğuk savaş sonrası büyük devletlerin kendilerine yardım edememesinin meydana getirdiği açığı bu yöntemle kapatırken, büyük devletler kendi ordularını bağlayan uluslararası anlaşmaları atlatma yolunu aynı yöntemle bulmuştur. Karmaşık-

laşan güvenlik ortamından olumsuz etkilenen çokuluslu şirketler ve hükümet dışı kuruluşlar da ÖAŞ ile tehlikeli bölgelerde faaliyetlerine devam edebilmekten memnun bir görüntü çizmektedir.

Sonuç olarak; güvenlik ortamı Soğuk Savaş sonrasında bir değişim süreci içerisine girmiştir. Ulus devletlerin 18. Yüzyıl'ın sonundan 2000'lerin başına kadar devam eden, başta zorunlu askerlik olmak üzere, uyguladıkları bazı benzer güvenlik politikaları paradigma değişimine uğramaktadır. Bu gelişmelere uyum sağlamak, etkin bir güvenlik politikası ve ordu yapısı oluşturmak bakımından zaruridir. Güvenlik politikası uygulamalarında ÖAŞ'nin kullanılmasına yönelik ulusal düzeyde analizler yapılması gereklidir. Bu analizlerde özetle, sonuç odaklı yaklaşım ön plandaysa ÖAŞ; süreç odaklı yaklaşım ön plandaysa kamu personelini tercih etmek daha uygun olacaktır.

KAYNAKÇA:

- ABD Savunma Bakanlığı Kontratları. Kasım 11, 2015 tarihinde [http:// www.defense.gov/News/Contracts/Contract-View/Article/606011](http://www.defense.gov/News/Contracts/Contract-View/Article/606011) adresinden alındı.
- Bayramoğlu, S. (2002). Küreselleşmenin Yeni Siyasal İktidar Modeli: Yönetişim. *Praksis*,7, 85-116.
- Güzelsarı, S. (2004). Kamu Yönetimi Disiplininde Yeni Kamu İşletmeciliği ve Yönetişim Yaklaşımları. Uğur Ömürgönülşen ve M.Kemal Öktem (ed.), *Kamu Yönetimi: Gelişimi ve Güncel Sorunları* (85-139). Ankara: İmaj Yayınevi.
- Holmqvist, C. (2005). *Private Security Companies: The Case for Regulation*. Stockholm International Peace Research Institute Policy Paper,(9).
- Kingdon, John W. (1995). *Agendas, Alternatives and Public Policies*. New York: Longman.
- Ortiz, C. (2007). *The Private Military Company: An Entity at the Center of Overlapping Spheres of Commercial Activity and Responsibility*. Thomas Jager (Ed.) ve Gerhard Kümmel (Ed.), *Private Military and Security Companies: Chances, Problems, Pitfalls and Prospects* (55-69). Wlesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften
- Peters, B. G. (1996). *Models of Governance For the 1990s*. B. G. Peters (ed.), *The Future of Governing*. Kansas: University of Kansas Press, 15-44.
- Pickering ve Kisanghani (2009). *International Military Intervention* (2015).

- Kasım 30, 2015 tarihinde <https://www.k-state.edu/polsci/intervention/about.html> adresinden alındı.
- Schooner, S.L. ve Swan, C.D. (2011). Dead Contractors: The Un-Examined Effect of Surrogates on The Public's Casualty Sensitivity. *Journal of National Security Law and Policy*.
- Schreier, F. ve Caparini, M. (2005). *Privatizing Security: Law, Practice and Governance of Private Military and Security Companies*. Genova: Genova Centre For The Democratic Control of Armed Forces (DCAF).
- Singer, P.W. (2003). *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*. Ithaca ve Londra: Cornell University Press.
- Singer, P.W. (2009). *Kiralık Ordular: Özel Askeri Şirketler*. (Çev, Gözde ARAL ve İsmail YAMAN). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Uçarol, R. (2008). *Siyasi Tarih*. İstanbul: D&R Yayınları.